کۆمیونیکەیشن.. ئاراس سەعید

“پێشەکی”

کۆمیونیکەیشن لە دوو گۆشەنیگادا مانا دەکرێت: لە نیگای یەکەمیدا، بەمانای پەیوەندیکردن دێت. لە نیگای دووەمیدا بەمانای ڕاگەیاندن دێت. ئەم دیاردەیە دەکرێت وەک هەر دیاردەیەکی تری نەو مێژووی کۆمەڵگەی مرۆیی ببرێتەوە بۆ مێژوویەکی دوور. دەرکەوتنی ئەم دیاردەیە هاوکاتە لەگەڵ پەیدابوونی ژیان لەسەر ڕووی زەوی. ئەم دیاردەیە تەنها دیاردەیەکی مرۆیی نیە، بەڵکو کۆی بوونەوەرانی گرتووەتەوە. بۆ نموونە: ئاژەڵەکان دەقیژنن و دەلورێنن، باڵندەکان دەجریوێنن، ڕووەکەکان سیس دەبن. هەموو ئەمانە ئاماژەن بۆ گەیاندنی ناوەڕۆکی شتێک. لە ڕێگەی دەنگ و جووڵە و خۆنمایشکردنەوە. وەلێ وەک دیاردەیەی مرۆیی هاوکاتە لەگەڵ پەیدابووەی ژیانی بەکۆمەڵ. مرۆڤی سەرەتایی بۆ ئاویتەبوونی ژیان و دابینکردنی پێویستیەکانی پەنایی بردە بەر درووستکردنی پەیوەندی لەگەڵ ئەوانیتر. دەکرێت بڵێن، کۆموینیکەیشن وەک هەر دیاردەیەکی نەو مێژووی مرۆڤ، دەگەڕێتەوە بۆ کۆنترین پنتی کۆمەڵگەی سەرەتایی. چۆن گەشەکردنی کۆمەڵگەی مرۆیی هاوکاتە لەگەڵ گەشەکردنی تەکنیکەکانی بەرهەمهێنان، گەشەکردنی کۆمیونیکەیشن هاوکاتە لەگەڵ گەشەکردنی میدیۆمەکان. ئەم تەکستە بەردەستان چەمکی کۆمیونیکەیشن و مێژووی پەیدابوون و قۆناغەکانی گەشەکردنی میدیۆمەکان شرۆڤە دەکات.

“چەمک و پێناسە”

وشەی “communication” وشەیەکی ئینگلیزییە و سەرچاوەی ئەم وشەیە، لەوشەی“common” یان (Communness)زمانی ئینگلیزی کلاسیکەوە وەرگیراوە. بە مانای (پەیوەندیکردن یان هاوبەشکردن) بەکاردێت. لە فەرهەنگی یەبستردا communication بەم شێوەیە شرۆڤەکراوە:- کرداری پەیوەندی درووستکردنە یان دەکرێت چەند دەستەواژەیەکی جیاوازی بۆ بەکاربهێنین وەک: گەیاندن یان بڵاوکردنەوە یان گواستنەوە[1].

کۆمیونیکەیشن لە نیگای یەکەمدا بەمانای پرۆسەی گەیاندنی پەیام دێت. بەمانایەکی تر؛ کردەی ئاڵوگۆرکردنی پەیامە لەنێوان جەمسەرەکانی گەیاندندا، دەکرێت وەک هەردیاردەیەکی دی، ڕیشەکەی ببرێتەوە بۆ مێژوویەکی دوورتر. زانستی ئارکۆلۆژیا و ئەنترۆپۆلۆژیا کۆمەکمان دەکات ڕیشەی کۆمیونیکەیشن لەسەردەمانێکی

تری نەو مێژووی مرۆڤ دا بدۆزینەوە.

تەمەنی مرۆڤ پتر لە حەفتا هەزار ساڵە، زانایانی بواری بایۆلۆژی و ئەنترۆپۆلۆژی پیان وایە، ئەم تایپە لە مرۆڤ، سەرەتا جۆرە گیانلەبەرێکی چکۆلە بووە لە شێوەی مشک، بە "پرۆکۆنسۆل _ proconsul" ناسراوە و لە چاخی دەینەسورەکاندا ژیاوە. دواتر ئەم گیانلەبەرە بەهۆی پرۆسەی پەرسەندنەوە لەگەڵ گیانەوەرانی وەکو شامپازی و گۆریلا لە یەک بنچەی تایبەت گۆشیاندکردووە، زاناکان ناویان لەناوە "dry opiyhecus". ئەم گیانلەبەرە لە سەگێکی ئاسایی گەورەتر نەبووە، وەلە دەست و پێ و لاقی هەبووە. ئەم شێوەیەش هاوشێوەبوو لەگەڵ خێزانی مەیمونەکان کە ئێستا دەیان ناسین. لە کاتیدا یەکێک لە بنچەکانی مرۆڤ پەیدابوو کە زاناکان ناویان لەنا "homohabilis" ئەو گیانلەبەرەی خۆی دادەپێشێت. لەرە بەدواوە ئیدی مرۆڤ توانیتی ژیری خۆی بەکاربهێنی و لە بەروبوومی درەختەکان کەڵک وەربگرێت بۆ تێرکردنی غەریزە فیسیۆلۆجیەکانی. دواتر مرۆڤی "نیاردەرتاڵ" پەیدابوو ئاگری دۆزییەوە و کەڵکی لە ئەشکەوتەکان وەرگرت بۆ مانەوە و پارێزگاریکردن لە خۆی[2].

پەرەسەندن مرۆڤی گەیاندە ئەو قۆناغەی ئیدی کەڵک لە ژیری خۆی وەربگرێت. مرۆڤ بۆ ئەوەی بە پارێزراوی بمێنێتەوە کەڵکی لە هاوبەش پێکردنی ژیان و پەیوەندیکردن لەگەڵ ئەویتر وەرگرت، لەرەوە ژیانی بە کۆمەڵ و گرووپ بوو بە سرووشتی کۆمەڵگەی مرۆیی. هەر بۆیە زۆربەی فەیلەسووفان گوتویانە: (مرۆڤ کائینێکی کۆمەڵایەتییە). مرۆڤ بۆ ئەوەی ژیانی لەگەڵ هاوجۆرەکانی خۆیدا هاوبەش بکات پێویستی بە میدەمێک یان ئامڕازێک بوو تا ناوەڕۆکی هزر و بیرکردنەوەی خۆی بۆ ئەوانیتر بگوازێتەوە، بەمەش دەگوترێت: پرۆسەی گەیاندن. پەرەسەندنی مرۆڤ بەپێی ئەو قۆناغە مێژووییەی بەسەر هۆیەکانی بەرهەمهێناندا هاتووە، هۆکارێک بوو بۆ سەرهەڵدانی کاری بەکۆمەڵ و هەرەوەزی، بۆیە ئاسان نەبوو مرۆڤ بەبێ بوونی ئامڕازی کۆمیونیکەیشن بونیادی پێکهاتەی سیستەمی کۆمەڵایەتی دابڕێژێتەوە. لە ڕوانگەی زانستی کۆمەڵناسییەوە کۆمیونیکەیشن ئامڕازی دروستبوونی ژیانی کۆمەڵایەتی و ڕێکخستنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە. بە دەربڕینێکی دیکە، کۆمیونیکەیشن بەشێ ڕێکخستنێکی نەو ڕێکخستنێکی گرووپێکی کۆمەڵایەتییە لە پێناو ڕاپەڕاندنی ئەرکێک دا پەیدا بووە، کە بریتییە لە گواستنەوەی پەیام لە نێوان جەمسەرەکانی گەیاندندا، لە نێرەرەوە بۆ وەرگر.

کۆمیونیکەیشن وەکو تێمایەکی نەو فەرهەنگی زانستە مرۆڤایەتییەکان

پتر لە پێناسەیەک چەندین پێناسەی بۆ کراوە. (چارلز مۆریس) دەڵێت: (زارەوەی کۆمیونیکەیشن کاتێک بە شێوەیەکی فراوان و بەربڵاو بەکاردەهێنین، ئەوکاتەیە بەشداریکردنی ژمارەیەک کەس لە کارێکی دیاریکراو لەخۆدەگرێت)[3]. واتا: پڕۆسێسێکە ژمارەیەکی بەرفراوانی خەڵک لەناو یەکێکی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا بەشداری دەکات، بەڕۆڵێکی دیاریکراو. هەروەها (ولبر شرام) بەم شێوازە کۆمیونیکەیشن پێناسە دەکات: (ئەو ئامڕازەیە کە لەیەک تێگەشتن لەنێوان کۆمەڵگاکاندا مسۆگەر دەکات، ئەمەش بە سرووشتی خۆی کۆمەڵگەکانی مرۆڤایەتی خۆی لە کۆمەڵگەکانی تر، جیا دەکاتەوە))[4]. دەتوانین ئەم پێناسەیە بەمجۆرە شرۆڤەبکەین؛ کۆمیونیکەیشن میدیەمێکە ناوەڕۆکی هزر و بیرکردنەوەی تاک دەگوازێتەوە بۆ ئەویتر، ئەمەش دەبێتە هۆی لێکتێگەیشتن لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵگەدا.

(کارڵ هۆفلاند) بەم شێوازە کۆمیونیکەیشن پێناسە دەکات: (پڕۆسێسێکە کە تێدا تاک "نێرەر" ئاگادارکردنەوەیەک (هێمایەکی زمانەوانی یان جووڵە یان ئاماژەیەک) دەنێرێت-بۆوان دەکات تا ڕەفتاری تاکەکان هەموار بکات))[5]. لەم پێناسەوە ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، کۆمیونیکەیشن پڕۆسێسێکە کە تاک_نێرەر زانیارییەک لە ڕێگەی میدیەمێکەوە دەگوازێتەوە بۆ وەرگر، بە پێچەوانەشەوە.

“میدیەم وەکو ڕەگەزی سەرەکی کۆمیونیکەیشن”

ڕەگەزەکانی کۆمیونیکەیشن بەو ڕەگەزانە دەگوترێت لە کردەی کۆمیونیکەیشن بەشدار دەبن. وەک نێرەر، پەیام، میدیەم، وەرگر. مارشاڵ مەک لۆهان 1911_ 1980 بیرمەند و تیۆریستی بواری ماس کۆمیونیکەیشن پێ وایە جیهانی مرۆڤ بە هۆی گەشەکردنی میدیەمەکانی کۆمیونیکەیشنەوە گەشەی کردووە. میدەم بەمانای ئامراز یان پەیام دێت. بەدەربڕینێکی تر، بەمانای هەموو ئەو کەناڵانە دێت، کە لە مێژووی ژیانی مرۆڤدا شتەکانیان گەیاندووە بە یەکتر. میدیەم گرنترین ڕەگەزی کۆمیونیکەیشنە و بەبێ بوونی میدیەم پڕۆسەی گەیاندن هیچ مانایەکی نیە. لە کۆمەڵگە بەراییەکانی مێژووی ژیانی بە کۆمەڵەدا، کەرەستەکانی بەرهەمهێنان سەرەتایی بوون، گەشەکردنی میدیەمەکان هاوکاتە لەگەڵ گەشەکردنی هێزەکانی بەرهەمهێنان. کۆمەڵگەی سەرەتایی لە کاتی هەر مەترسییەک بە سەر هۆزەکەیان لە ڕێگەی ئاگرکردنەوە و دووکەڵەوە پەیامەکانیان بە یەکتری گواستووەتەوە. مرۆڤی سەرەتایی پێش ئەوەی فێری زمان بێت، بە نێو دارستانەکاندا قیژاندوویەتی و بە هاوارکردن پەیامەکانیان بە

یەکتری گواستووەتەوە. مرۆڤ پتر لە هەزاران ساڵی پێویستبوو، تا فێربوو زمان بەکارهێنێت بۆ گواستنەوەی ناوەڕۆکی هزر و بیروبۆچوونەکانی. مەک لۆهان قۆناغە مێژووییەکانی کۆمیونیکەیشن پەیوەست دەکات بە گەشەکردنی میدیۆمەکانەوە، ڕای وایە گەشەکردنی کۆمەڵگەی مرۆیی پەیوەستە بەگەشەکردنی میدیۆمەوە.

“قۆناغە مێژووییەکانی کۆمیونیکەیشن”

مارشاڵ مەک لۆهان (کۆمیونیکەیشن) لە سێ قۆناغی مێژوویدا دیاریدەکات. هەر قۆناغێکیش پەیوەست دەکات بە میدیۆمێکەوە و گەشەکردنی هەر قۆناغێکیش بە پەیوەستە بە پەیدابوونی میدیۆمێکەوە. بەپێی مەک لۆهان قۆناغەکانی مێژووی کۆمیونیکەیشن بریتیەلە(قۆناغی زارەکی و قۆناغی چاپەکی و قۆناغی مایکرۆیی)[6].

قۆناغی زارەکی:- ئەم قۆناغه لە سەرەتایی ژیانی بەکۆمەڵەوە دەستیپێکردووە و تا دۆزینەوەی نووسین بەردەوام بووە. لەم قۆناغەدا گوفتار ئامڕازی سەرەکی کۆمیونیکەیشن بوو. زمان ئەو داهێنانەبوو کە مرۆڤ توانیتی لەڕێگەیەوە خۆی بناسێت و ناوەڕۆکی هزرو بیرکردنەوەی بگوازێتەوە بۆ ئەویتر. لەم قۆناغەشدا پڕۆسەی کۆمیونیکەیشن بریتیە لە هاوارکردن، هەستی سەرەکی بریتی بووە لە (بیستن) واتا: پڕۆسەکە ڕاستەوخۆ لە دەمەوە بۆ گوێچکە بووە. ئەمەش بووە بە هۆکاری سەرەکی درووستبوونی کۆمیونیکەیشن. لەم قۆناغەدا زمان ئەو میدیۆمە بووە لە ئاستە سەرەتایی و خۆڕسکەکەیدا میدیۆم و کەناڵی درووستکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بووە. (دو سۆسێر) لە لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکانیدا جیاوازییەکی خستووەتە نێوان دوو پێکهاتەی لێکچووەوە، کە لەلای زمانەوانەکان وەکو یەکدین. ئەو دووپێکهاتەیەش بریتییە: لە زوان _ language) و (ئاخاوتن _ parlole) ئەویش لەسەر بنەمای ئەوەی زوان لە بنچینەدا سیستەمێکی کۆمەڵایەتییە، کەچی ئاخاوتن چالاکییەکی تاکەکەسییە، لە بواری سیستەمی کۆمەڵایەتیدا پڕۆسەی گەیاندن ئەنجام دەدات[7].

بەپێی گەشەکردنی پەیڕەوی ئاخاوتنی مرۆڤ ئەندامەکانی ئاخاوتن و گەشەکردنی بەکارهێنانی زمان لە سیمبۆلی جووڵەیی و ئاماژەییەکانەوە بۆ دەنگەکان و چۆنێتیی لێکدان و ڕیزکردنیان لە ئاستی دەنگسازی، وشەسازی و ڕستەسازیدا، کە ئەندامانی کۆمەڵەیەکی زمانی لەسەر هەموویان ڕێک کەوتوون. ڕێزمان و کۆی وشەکان، وەک هەکاری زمانی، لە ڕوانگەی (نوام چۆمسکی)یەوە دەبێتە هۆی بەدیهاتنی میدیۆمی زمانیی بۆ گەیاندن _پەیوەندیکردن[8].

نۆبڵ و دەیڤیدسن (١٩٩٦: ٢١٤) لەسەر ئەو بڕوایەن کە زمان بەرهەمی دۆزینەوە ڕەفتارییەکانە، نەک ڕووداوە بایۆلۆژییەکان. واتە زمان بەر لەوەی بەرهەمی ڕووداوە بایۆلۆژییەکان بێت، ئەنجامی دەرکەوتە ڕەفتارییەکانە. گۆڕانی بایۆلۆژی (گەشەکردنی ئەندامەکانی ئاخاوتن) زەمینەی بۆ پێکهاتنی ئەو ڕەفتارە زمانییەی که ئەمڕۆ هەیە، بەدیهێنا: بەکارهێنانی کەناڵەکانی گوتن-بیستن لەگەڵ کاتی درێژخایەن لە قۆناغی ساوایەتیدا لە دەوروبەرێکی کۆمەڵایەتیدا. بۆ ڕوونکردنەوەی بیردۆزیانەی بەدیهاتنی تاکی (ontogenesis) و بەدیهاتنی جۆری (phylogenesis)ی زمان و بیر، لە ڕووی دەروونییەوە پشت بە ڕێبازەکەی “ڤیگۆتسکی (١٨٩٦-١٩٣٤)”، دەروونناسیی کولتووری–مێژوویی، دەبەستین. لە ڕوانگەی “ڤیگۆتسکی”یەوە، چالاکیی هۆشەکی و ئاخاوتن، ڕیشەی بەدیهاتنی جیاوازیان هەیە و لە ڕەوتی جیاوازیشدا گەشە دەکەن و دەگۆڕێن. مرۆڤی ژیرمەند، لە پرۆسەی پێوەندیکردنی دوولایەنە و بزێوی نێوان چالاکییە هۆشەکی و زمانییەکاندا پێک دێت. لە بەدیهاتنی تاکییانەدا، دەکرێ قۆناغێکی پێش ئەقڵانی (preintellectual) لە گەشەکردنی ئاخاوتندا و، لە گەشەکردنی بیریشدا قۆناغێکی پێشزمانی (prelinguistic) دەستنیشان بکرێت. لە قۆناغێکی دیاریکراودا، ئەم دوو ڕەوتەی بەدیهاتن تێکەڵ دەبن و لە ئەنجامی ئەوەدا، بیر دەبێتە زمانی و، ئاخاوتنیش دەبێتە ئەقڵانی[9]. لەڕوانگەی زانستی کۆمەڵناسییەوە زمان کردەی سەرەکی دەربڕینی ناوەڕۆکی فیکر و بیرکردنەوەی تاکە بەواتایەکی تر: زمان ئامراز و کەناڵێکە بۆ گواستنەوەی هزری تاک.

زمانی نووسین:- لەم قۆناغەدا مرۆڤی سەرەتایی هەست و کاردانەوەکانی لە بەرامبەر دەوروبەر، بە وێنە دەربڕیوە کە گەلێک لێتۆژینەوەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئارگۆمێنتی ئارکۆلۆژیی سەلماندوویانە کە مێژووی گەشکردنی زوانی سیمبۆلی و خەتی نووسین لە چەند هەزار ساڵێک تێناپەڕێ، ئەمەش لە چاو هونەری نیگارکێشان ماوەیەکی زۆر نییە. تەنانەت پاش جێگیر بوون و دۆزینەوەی کشتوکاڵ لە چاخی بەردینی نوێدا (نیۆلۆسیک) و پاشان سەرهەڵدانی شارستانیەتی سۆمەرییەکان و هەموو ئەو لایەنانەی لە دەوڵەتە شاردا دەرکەوتن لە ڕووی زمان و خەتی پێنووسین (خەتی بزماری) کە تا دەورو زەمەنی دۆزینەوەی چاپخانە، بەردەوام بوو[10].

بەپێ سەرچاوە ئارکۆلۆژییەکان سۆمەرییەکان یەکەمین کۆمەڵگە بوون، کە نووسینیان داهێناوە. نزیکەی سێ هەزار و شەسەد ساڵی بەر لەزاین توانیویانە لەسەر تاتە قۆڕەکان بنووسن. بێگومان پڕۆسێسی نووسین

بە چەندین قۆناغدا تێپەڕیوە. هەر لە نیگارکێشانەوە تا فۆنەتیک و نووسین لەسەر بنەمای دەربڕین. هەروەها هێڵکاری و نیگاری ئاژەڵان و ڕاوکردن نموونەی ئەم جۆرانەن. پاشان پیتەکانی نووسین خراونەتە سەر ئێسک و تەختەدار. سەردەمانێک کۆتری نامەبەر بەکارهێنراوە بۆ گەیاندنی پەیامەکان. فینیقی و میسری و چینییەکانیش بەشداربوون لە داهێنانی شێواز و تەکنیکی نوێی نووسین تا ڕۆژگاری پەیدابوونی یەکەم کارگەی دروستکردنی کاغەز لە سەمەرقەند. دەکرێت بڵێین: لەم قۆناغەدا زمانی نووسین میدیەم بووە لە نێوان جەمسەرەکانی کۆمیونیکەیشندا. بەدەربڕینە لێهاتییەکەی نووسین میدیەمە و خۆشی دەبێتەوە بە میدیەمی زمان.

قۆناغی چاپەکی:- بەپێ دابەشکردنەی مەک لوهان دۆزینەوەی چاپ قۆناغی دووەمی کۆمیونیکەیشنە. ئەم قۆناغە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی 1450 کە یۆحەنا گۆتەنبەرگ چاپخانەی داهێنا. ئەمەش بەسەرەتایەک دادەنرێت بۆ پەیدابوونی ژۆرنالیزم. ساڵانی 1600 یەکەمین ڕۆژنامەی کاغەزی چاپکرا. داهێنانی چاپ بە وەرچەرخانێکی گرنگ دادەنرێت لە پڕۆسەی گەیاندنی جەماوەریدا، ئیدی بەرهەمە ڕۆشنبیرییەکان، ئەدەبییەکان، سیاسییەکان، زانیارییەکان لەڕێگەی(ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێب و بڵاوکراوەکان) چاپکران. ئەمەش بەگەشەکردن و درێژبوونەوەی میدیەم دادەنرێت، لەم پەڕی زەوییەوە بۆ ئەوپەڕی زەوی. بەدەربڕینێکی تەکنیکی تر، میدیەم لەمپەڕی زەوییەوە جەمسەرەکانی گەیاندن بەیەکتری دەگەیەنێت.

قۆناغی مایکرۆیی:- بەپێی لوهان ئەم قۆناغە لەگەڵ دۆزینەوەی داهێنانی ڕادیۆ دا دەستپێدەکات ئەویش. بریتییە لە دابەشکردنی ناوەڕۆکی دەنگ ئەلکترۆمەگناتیسی (شەپۆلی ڕادیۆ)، لە مەودایەکی یەک بۆ-زۆر. پەخش کردن بە ڕادیۆی ئەی ئێم دەستی پێکرد، کە لە دەوروبەری ساڵی ۱۹۲۰دا بە بڵاوبوونەوەی فرێنتەری ڕادیۆی بەری بەشایی و وەرگرەکان هاتە بەکارهێنان. پاش ئەمە، هەموو شێوەکانی پەیوەندی ئەلکترۆنی (رادیۆ، تەلەفۆن، تەلەگرافی سەرەتایی) یەک بە یەک بوون، لەگەڵ ئەو پەیامەی کە بۆ تاکە وەرگرێک دانرابوو. زاراوەی پەخشکردن لە بەکارهێنانیەوە گەشەیکرد. پاشان داهێنانی tv و پرۆگرامەکانی تەلەگراف و کۆمەڵێک سیمبول و هێمای ئەلیکترۆنی دەبینرێتەوە، بەشێوەیەکی فیزیکی لە ڕێگەی تەلەکانی ئینتەرنێت لە خاڵەکەوە بۆ خاڵێکی دیکە، یان لە خاڵەکەوە بۆ کۆمەڵێک خاڵی جیاواز. لوهان پێی وایە: ئەم جۆرە لە کۆمیونیکەیشن توانیویەتی جیهان بکاتە گوندێکی بچوک. هەروەها تەکنەلۆژیای پەیوەندییەکان و

کۆمیونیکەیشنی دیجیتاڵی توانیویەتی کۆمەڵگەی تیۆری درووستبکات، کە گواستنەوەی پەیوەندییەکان تەدا ئاسانە. میدیای دیجیتاڵی هەموو میدیەمەکان دەگرێتەوە وەک(کەناڵی ئاسمانی، سۆشیاڵ میدیا، ماڵپەڕی ئەلیکترۆنی، تۆڕەکۆمەڵایەتیەکان). بەبڕوای مەک لوهان میدەمەکان دەبنەوە میدیەم و کۆمەڵگەی میدیای پێکدەهێنن[11].

“ئەنجام”

1. کۆمیونیکەیشن وەک هەر دیاردەیەکی تری نوێ و مێژووی مرۆڤ، دەگۆڕێتەوە بۆ کۆتنرین پنتی کۆمەڵگەی مرۆیی. بە بەشێ ڕێکخستنێکی نوێو ڕێکخستنێکی کۆمەڵایەتی دادەنرێت، لە پێناو زەروریەتێکی کۆمەڵایەتی بەدیهاتووە، کە بەمانایی کردەی ئاڵوگۆڕکردنی پەیام دێت، لە ڕێگەی میدەمەکەوە، لە نێوان جەمسەرەکانی گەیاندندا.

2. بەپێ (مەک لوهان) قۆناغەکانی گەشەکردنی کۆمیونیکەیشن، پەیوەستە بە گەشەکردنی میدەمەوە. ئەو پێی وایە، جیهانی کۆمیونیکەیشن بریتیە لە گەشەکردن و کشانی میدەمەکان. بەمجۆرەش قۆناغەکانی کۆمیونیکەیشن دابەش دەکات بەسەر سێ قۆناغدا. ئەم قۆناغانەش پێکهاتوون لە (قۆناغی زارەکی، قۆناغی چاپەکی، قۆناغی مایکرۆیی)

3. میدەم خۆی دەبێتەوە بە میدەم. لەهان پێی وایە، کە میدەمەکان جگە لەوەی ئامێرن و کەناڵی بەیەکگەیشتنی جەمسەرەکانی گەیاندنن، هاوکات هەر میدیەمێک دەبێتەوە بە میدەم. بە نموونە نووسین زمانەو چاپ میدیەمی زمانە. یەکگرتنی (میدەمەکان) کۆمەڵگەی دیجتاڵی پێکدەهێنن.

-__________

سەرچاوەکان:

1.ئیسماعیل عوسمان: کۆمیونیکەیشنی دیجیتاڵی. چاپخانەی کارۆ، چاپی یەکەم، 2022.لا ٢١

2. w howelss “neanderthal man; facts and figures ” in proceedings of the ninth internatoinal congress of Anthoprological and Ethnographical sciences, chicago 1967 . see also E.Trinkhaus and w.w howelss, neanderthal scienctific American 241 _ 1979 . 118 _ 133.

3. تەها حسەن: پێشەکییەک بۆ زانستی ڕاگەیاندن. وەرگێڕانی حەبیب کەرکوکی. دەزگای موکریان، چاپی یەکەم 2008 لا ٥

4.هەمان سەرچاوەی پێشوو: لا ٦

5.هەمان سەرچاوەی پێشوو:لا ٨

6.. Marchal mcluhan, quetin fiore , the mediumis the massage An Invetory of Efectects, produced by Jermo Agel.

7.فريدنان دو سوسير؛ محاضرات في السنية عامة. ترجمة يوسف غازي. المؤسسة الجزائيرية للطباعة 1986. ص ٢٣.

8.بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ئەم بابەتە بڕوانە وتاری "مەترسییەکانی سەر زمانی کوردی و وەک زمانی زگماکی" لە کتێبی ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکدا، ٢٠١٣، هەولێر: ئەکادیمیای کوردی.

9. ڕەحیم سورخی: زمان و کەلتووری پەیوەندییە مرۆییەکان. بابەت نووسین و وەرگێڕان. ماڵپەڕی ئەلیکترۆنی پەنووس.
http://penus.krd/index.php/ckb/2018-04-02-19-11-33/item/235-2018-09-02-18-56-38

بۆ زانیاری زیاتر بنوانە. ماڵپەڕی کوزولین، الکس١٩٩٩، روانشناسی ڤیگۆتسکی: سیر تحول اندیشەها؛ ترجمە حبیباللە قاسمزادە، تهران: آگاه١٣٨١.

10.بنوانە:
http://akherelakhbar.net/%D9%81%D9%86-%D9%88%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D9%87/%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%AC-%D9%81%D9%86-%D9%88%D8%A5%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%AF%D9%88%D9%8A%D8%B1/